

กลวิธีการใช้ภาพพจน์เพื่อถ่ายทอดพุทธธรรมคำสอนในหนังสือธรรมะรุ่งอรุณ
(พ.ศ.2552 - 2562) ของพระพรหมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิรินธโร)

Language Technique of the Used of Figurative Language to Dharma Teachings
in The Dharma Book of Dawn (2009-2019) of Phra Phrom Mongkolyan
(Wiriyaṅg Sirintharo)

พิชญ์พัฒนกุลณ พันสอด (Pijphunkoon Bhunsod)* ดร.อุมารินทร์ ตูลารักษ์ (Dr.Umarin Tularak)**

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ศึกษากลวิธีการใช้ภาพพจน์เพื่อถ่ายทอดพุทธธรรมคำสอนในหนังสือธรรมะรุ่งอรุณ (พ.ศ.2552 - 2562) ของพระพรหมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิรินธโร) ผลการศึกษาพบว่าในพุทธธรรมคำสอนในหนังสือธรรมะรุ่งอรุณ (พ.ศ.2552 - 2562) ของพระพรหมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิรินธโร) มีการใช้ภาพพจน์ทั้งหมด 19 ประเภท โดยภาพพจน์ที่พบมากที่สุด 3 ประเภท ได้แก่ อุปมา การอ้างอิง และอุปมานิทัศน์ ตามลำดับ ทั้งนี้การใช้ภาพพจน์ ทั้ง 19 ประเภท เป็นกลวิธีถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจด้านการเจริญสมาธิ เพื่อนำไปสู่หลักการปฏิบัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธธรรม

ABSTRACT

The objective of this research is to study the strategies of using images to convey the teachings of Dhamma in Dharma Dawn (2009-2019) of Phra Phrom Mongkhonyan (Wiriyaṅg Sirintharo). The Dharma teachings in the Dharma Dawn Book (2009 - 2019) of Phra Phrom Mongkhonyan (Wiriyaṅg Sirintharo) have 19 types of images. The 3 most common images are the metaphor. Refer to and The use of all 19 types of images as a strategy for transferring knowledge and understanding of meditation To lead to the principles of religious practice and religious practice

คำสำคัญ: ภาพพจน์ พุทธธรรมคำสอน หนังสือธรรมะรุ่งอรุณ

Keywords: Language, Technique Dharma, Teachings

*นักศึกษา หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

**อาจารย์ สาขาวิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น

บทนำ

พุทธศาสนาถือเป็นปรัชญาแนวคิดแห่งซีกโลกตะวันออก ที่เคียงคู่วิถีชีวิตคนไทยและวิถีชีวิตชนชาติอื่นๆ ที่นับถือศาสนาพุทธมาช้านาน โดยอาศัยหลักพุทธธรรมเป็นจุดเน้นในการพัฒนามนุษย์ องค์ประกอบหลักที่สำคัญประการหนึ่งของพุทธศาสนาคือพระสงฆ์ อันเป็นส่วนหนึ่งของพระรัตนตรัยและเป็นพุทธบริษัทที่มีบทบาทในการนำหลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าเข้าสู่พุทธศาสนิกชน การเผยแผ่หลักธรรมคำสอนทางพระพุทธศาสนาทั้งในและต่างประเทศถือเป็นภาระสำคัญยิ่งของพระสงฆ์ โดยผู้ที่ถ่ายทอดหลักธรรมจึงต้องอาศัยรูปแบบ กลวิธีต่าง ในการนำเสนอหลักธรรมเพื่อโน้มน้าวจิตใจให้พุทธศาสนิกชนสนใจ เข้าใจและสามารถปฏิบัติตามหลักธรรมได้อย่างต่อเนื่องยาวนาน

พระพรหมมงคลญาณเป็นพระ ผู้ประปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบรูปหนึ่ง ที่มีโอกาสได้ปฏิบัติวิภูฏากหลวงปู่่มนุญรัตโตอย่างใกล้ชิด ในช่วงเวลาดังกล่าวพระพรหมมงคลญาณได้เรียนรู้และฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานอย่างเข้มงวด ตลอดจนความเพียรในการปฏิบัติกรรมฐานที่สั่งสมมาโดยตลอดนับแต่วันที่บรรพชาเป็นสามเณรด้วยวัย 15 ปีเรื่อยมา และได้ตั้งปณิธานในการสืบทอดและเผยแผ่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าให้แก่สมณสงฆ์และฆราวาสผู้สนใจ ทุกเพศ ทุกวัย ทุกชนชั้น ทั้งได้ก่อตั้งสถาบันพลังจิตตานุภาพ เพื่อพัฒนาจิต ในปีพุทธศักราช 2540 ให้แก่บุคคลทั่วไป ที่สนใจในการฝึกสติให้เป็นผู้ยึดมั่นทางสายกลางด้วยการทำสมาธิ ตลอดจนนำวัตรปฏิบัติและประวัติของหลวงปู่่มนุญมาเผยแผ่เป็นหนังสือ จัดทำตำราและสร้างหลักสูตรในการเรียนการสอนสมาธิหลายหลักสูตร ตลอดจนทั้งการเทศนา ปาฐกถา กล่าวสัมโมทนียกถาและการบรรยายธรรมในโอกาสต่าง ๆ มาโดยตลอด

หนังสือชุดธรรมะรุ่งอรุณ เป็นหนังสือที่รวบรวมคำสอนของพระพรหมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร) ในช่วงเช้าหลังรับบาตร ณ วัดธรรมมงคล ซึ่งความโดดเด่นของหนังสือธรรมะรุ่งอรุณของพระพรหมมงคลญาณคือการใช้กลวิธีทางภาษา โดยเฉพาะกลวิธีการใช้ภาพพจน์ ซึ่งกลวิธีการใช้ภาพพจน์นี้คือ วิธีการใช้ภาษาเปรียบเทียบกับที่แฝงความหมายโดยนัยที่ผู้ประพันธ์ใช้เพื่อสื่อแนวคิด (Concepts) ต่างๆ ทั้งนี้ภาพพจน์ถือเป็นกลวิธีการใช้ภาษาที่มีความสำคัญยิ่งในการถ่ายทอดพุทธธรรมคำสอนให้สิ่งที่เข้าใจยากเป็นเข้าใจง่าย สามารถเข้าถึงหลักพุทธธรรมคำสอนได้อย่างลึกซึ้งยิ่งขึ้น ให้ผู้อ่านเข้าถึงพุทธธรรมคำสอนได้ชัดเจนและเข้าใจง่าย ด้วยภาษาที่โดดเด่น ชัดเจน และเข้าใจง่ายของหนังสือธรรมะรุ่งอรุณ ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษากลวิธีการใช้ภาพพจน์ในพุทธธรรมคำสอนที่ปรากฏในหนังสือธรรมะรุ่งอรุณ ของพระพรหมมงคลญาณ ที่จัดพิมพ์จากการเทศนาธรรมระหว่างปีพุทธศักราช 2552 - 2562

วัตถุประสงค์การวิจัย

ศึกษากลวิธีการใช้ภาพพจน์เพื่อถ่ายทอดพุทธธรรมคำสอนในหนังสือธรรมะรุ่งอรุณ (พ.ศ.2552 - 2562) ของพระพรหมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร)

วิธีการวิจัย

วิธีดำเนินการวิจัยในครั้งนี้ประกอบด้วยแนวทางในการศึกษาดังนี้

1. สืบค้นเอกสาร หนังสือ วิทยานิพนธ์ และงานวิจัยทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศที่ศึกษาเกี่ยวกับ กลวิธีการใช้ภาพพจน์ พุทธธรรมคำสอนและวรรณกรรมคำสอน
2. รวบรวมข้อมูลจากหนังสือธรรมะรุ่งอรุณ ซึ่งเป็นหนังสือรวบรวมบทปาฐกถาธรรมพระพรหมมงคลญาณที่ตีพิมพ์ระหว่างปี พ.ศ. 2552 - 2562
3. วิเคราะห์กลวิธีการใช้ภาพพจน์ในการนำเสนอพุทธธรรมคำสอนในหนังสือธรรมะรุ่งอรุณที่ตีพิมพ์ระหว่างปี พ.ศ. 2552 - 2562
4. นำผลการศึกษาวิเคราะห์มาเรียบเรียงและนำเสนอ
5. สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

ผลการวิจัย

ภาพพจน์เป็นสิ่งสำคัญทำให้งานเขียนมีความน่าสนใจและแสดงให้เห็นการเปรียบเทียบที่ชัดเจนอันนำไปสู่การทำความเข้าใจกับเนื้อหาซึ่งในที่นี้คือพุทธธรรมคำสอนที่โดดเด่นได้ดียิ่งขึ้น การศึกษากลวิธีการใช้ภาพพจน์เพื่อถ่ายทอดพุทธธรรมคำสอนในหนังสือธรรมะรุ่งอรุณ ของพระพรหมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร) พบว่ามีภาพพจน์ทั้งหมด 19 ประเภท ดังนี้

1. อุปมา หมายถึง การเปรียบเทียบของสิ่งหนึ่งให้เหมือนหรือคล้ายกับอีกสิ่งหนึ่ง โดยเพ่งเล็งที่คุณสมบัติหรือลักษณะเป็นสำคัญ โดยใช้คำเปรียบเทียบต่าง ๆ เป็นคำเชื่อม เช่น กล ดั่ง ดั่ง ดุจ ประดุจประหนึ่ง เล่ห์ ประเล่ห์ เพียง ถนัด ละม้าย เหมือน เฉก ฉกเช่น ราว รวากับ เป็นต้น (สมเกียรติ,2551)

ตัวอย่าง

“.....พระพุทธเจ้าได้แสดงไว้ว่ามรรค ๘ เท่านั้นที่จะเป็นหนทางกลาง ไม่ตั้งไปแล้วก็ไม่ย่อมนไปถ้าหากว่าตั้งไปก็เดิน หลับตา เดินหลับตาก็เหมือนคนตาบอดมองอะไรไม่เห็น.....”

จากตัวอย่างข้างต้นแสดงให้เห็นถึงการเปรียบเทียบที่ตึงเกินไปเหมือนคนที่เดินหลับตา และยัง เปรียบเทียบให้ชัดเจนขึ้นว่าคนที่เดินหลับตาก็เหมือนคนที่ตาบอดมองอะไรไม่เห็น ดังนั้นพระพุทธเจ้าจึงได้แสดงไว้ว่ามรรค ๘ ซึ่งเป็นหนทางสายกลาง ในการปฏิบัติที่จะไม่ตึงเกินไปและไม่หย่อนเกินไป มีความพอเหมาะพอดี

2. อุปลักษณ์ หมายถึง การเปรียบเทียบของสิ่งหนึ่งว่ามีคุณสมบัติร่วมหรือเช่นเดียวกับอีกสิ่งหนึ่งโดยเพ่งเล็งที่คุณสมบัติไม่ใช้รูปสมบัติ อาจใช้คำเปรียบเป็น คือ เท่า เท่ากับ หรือไม่มีคำเปรียบเลยก็ได้ (สมเกียรติ,2551)

ตัวอย่าง

“.....โอดตัดป๊ะคือความเกรงกลัวต่อบาปแล้ว มันก็เป็นสนิมกัดกร่อน ที่จะกัดกร่อนใจของเรา ใจของเราคือว่า เข้มแข็งจริง ๆ นะ แต่ที่จริงแล้วก็อ่อนต่อกิเลส คืออ่อนต่อสนิมนั่นเอง คือว่าเหล็กมันแข็งก็จริง แต่ว่ามันแพ้สนิมนะ หลุดหละ ไม่ต้องห่วง ผลคือเมื่อไหร่มันก็กินเกลี้ยงสนิมกินเหล็กกินจนกระทั่งผุเหล็กนี้จนกระทั่งไม่เหลือคำชื่อว่าเหล็ก.....”

จากตัวอย่างข้างต้นเป็นการใช้ความเปรียบโดยเปรียบกิเลสเป็นสนิม สนิมกัดกินเหล็กก็เปรียบกับกิเลสที่กัดกินจิตใจของมนุษย์ ต่อให้มีจิตใจที่เข้มแข็งเป็นเหล็ก แต่ถ้าเมื่อไหร่ที่กิเลสเข้ามาครอบงำ สุดท้ายก็ไม่สามารถควบคุมตัวเองได้ กระทำในสิ่งที่ผิดบาป ก็เปรียบเป็นเหล็กที่ถูกสนิมกัดกินนั่นเอง

3. สัญลักษณ์ หมายถึง การนำสภาพหรือลักษณะของสิ่งหนึ่งใช้แทนหรือเป็นตัวแทนของอีกสิ่งหนึ่งที่ต้องการกล่าวถึง (สมเกียรติ,2551)

ตัวอย่าง

“.....เพราะฉะนั้นพระพุทธเจ้าแต่ละพระองค์ขึ้นมาตรัสรู้จึงได้ เอ่อ มีพันธู์ คำเรียกว่ามีพันธู์ของต้น กัลปพฤกษ์เอามาแจกให้แก่ชาวพุทธทั้งหลาย ชาวพุทธทั้งหลายก็ได้พากันได้พันธู์ของต้นกัลปพฤกษ์ เมื่อได้พันธู์ขึ้นมาแล้ว เมื่อปลูกขึ้นมาแล้ว ต้นกัลปพฤกษ์มันก็ไม่ตาย มันก็จะอยู่กับเรานั้นจนตลอดชีวิต ว่าเราจะสอยเอาก็ลูกก็สอยเอา เอ่อ ลูก ต้นกัลปพฤกษ์นั้นนะผลของมันจะไม่มีวันหมด สอยเข้าเตี้ยมันก็ออกเย็น สอยเย็นมันก็ออกเข้า มันก็ยืนต้นอยู่อย่างนั้น.....”

จากคำสอนข้างต้น ใช้คำว่า “พันธู์ต้นกัลปพฤกษ์” เป็นสัญลักษณ์ของความศักดิ์สิทธิ์ เพราะ ในคัมภีร์ไตรโลกวิถถารได้กล่าวถึงต้นกัลปพฤกษ์ว่า เป็นต้นไมวิเศษ ที่เมื่ออธิษฐานอะไรก็จะได้สมหวังทุกประการเมื่อพระศรีอาริย์ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าพระองค์ก็ได้อธิษฐานให้มีต้นกัลปพฤกษ์เกิดขึ้นในพุทธกาลของท่านดังนั้นเมื่อพระพุทธเจ้าทุกพระองค์มีพันธู์ของต้นกัลปพฤกษ์ ก็แจกให้แก่ชาวพุทธทุกคน ซึ่งหมายถึงพระองค์ได้มอบความศักดิ์สิทธิ์นั้นให้แก่พุทธศาสนิกชนทุกคน ทุกคนจึงมีความศักดิ์สิทธิ์ภายในตัวเอง ขึ้นอยู่กับตัวเรา ถ้าเราอยากนำความศักดิ์สิทธิ์ของเราออกมาใช้ก็ต้องถูกจัก

สอยดังที่คำสอนข้างต้นกล่าวว่า “เราจะสอยเอาที่ลูกก็สอยเอา” ก็หมายถึงขึ้นอยู่กับตัวเราว่าจะปฏิบัติให้เกิดความศักดิ์สิทธิ์มากน้อยเพียงใด

4. บุคคลวัต หรือ บุคลาธิษฐาน หมายถึง การทำสิ่งที่ไม่ใช่คนให้มีความรู้สึกนึกคิดอย่างคน เพื่อให้เกิด ความรู้สึกประทับใจ มีอารมณ์สะเทือนใจหรือให้ภาพที่งดงามเป็นภาษาภาวีกวี (สมเกียรติ,2551)

ตัวอย่าง

“.....เขาก็บอกว่า สปิริต (Spirit) วิญญาณมันออกไปแล้ว วิญญาณ ใจนั้นมันก็อยู่กับวิญญาณ บอกเขาว่าฉัน ในที่สุดก็ลงเอยไปตรงที่มายด์ (Mind) มายด์ก็หมายความว่าตัวเอ็ม ไอ เอ็น ดี เขาเรียกว่ามายด์ มายด์นี้เย็บเป็นใจ มายด์ก็ต้องมีอาหารเหมือนกับร่างกายเหมือนกัน เราก็บอกเขาว่าฉัน มันมีอาหารตรงไหน “เวลามีความสุขแกชอบใจไหม” “ชอบ” “แล้วเวลามีความสุขทุกข่อแกชอบมั๊ย” “ไม่ชอบ” ไม่ชอบนั่นแหละเขาเรียกว่าโรคภัยไข้เจ็บของใจ แล้วตอนที่ใจมีความสุขนั่นแหละใจได้อาหาร

จากคำสอนข้างต้นกล่าวถึงตัวเรา ซึ่งภาษาอังกฤษใช้คำว่า มายด์ มายด์ในที่นี้หมายความว่ารวมทั้งร่างกายและใจ ซึ่งภายในใจนั้นมีสิ่งที่เรียกว่า วิญญาณ คือตัวรับรู้ ดังนั้นเมื่อมายด์หรือตัวเราในส่วนของร่างกายต้องการอาหาร ใจของเรา ก็ต้องการอาหารเช่นกัน เมื่อเรามีความสุขก็เท่ากับใจเราได้อาหาร ซึ่งใจได้อาหาร ในที่นี้เป็นการใช้บุคคลวัต หรือ บุคลาธิษฐาน คือใช้คำว่า “ใจ” ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่ใช่คนให้มีความรู้สึกนึกคิดเหมือนคน

5. สมมติภาวะ หมายถึง การกำหนดให้ผู้เขียนหรือบุคคลในเรื่องกล่าวถ้อยคำเจรจาจากสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์ อาจเป็นสถานที่ สิ่งของ ต้นไม้ ดอกไม้ ความคิด นามธรรมใดๆ บุคคลที่เสียชีวิตไปแล้ว หรือไม่มีตัวตนอยู่ในสถานที่แห่งนั้น (สมเกียรติ,2551)

ตัวอย่าง

“.....นายพรานก็เลยเดินกลับมาบอกเปรตตะขาบแล้วก็บอกเปรตงูเหลือมว่าตั้งแต่ชาติก่อนแกเป็นเศรษฐี มหาเศรษฐี มีเงินทองมากมาย ไม่รู้จักใช้ให้เกิดประโยชน์ หวงทรัพย์ หวงสมบัติไว้ ตายแล้วก็ต้องมานั่งเฝ้าทรัพย์อยู่นี่แหละ เราได้ศีล 5 เราได้ศีล 8 จากพระพุทธเจ้าแล้ว โมทนาซะ ทางเปรตตะขาบก็โมทนา ทางเปรตงูเหลือมก็โมทนา พอโมทนาแล้ว ก็มอบสมบัติให้นายพรานเป็นเศรษฐีไป.....”

ตัวอย่างข้างต้นเป็นการเล่าเรื่องราวของนายพรานที่สามารถพูดคุยกับเปรตสองตน นั่นคือเปรตตะขาบและเปรตงูเหลือม และแนะนำเปรตทั้งสองตนว่าให้รู้จักปล่อยวาง ไม่ยึดติดกับทรัพย์สมบัติสิ่งของภายนอก เพราะหากตายไปแล้วยังหวงและยึดติดกับทรัพย์สมบัติอยู่ก็ไม่สามารถไปสู่ภพภูมิใหม่ได้ ต้องเป็นวิญญาณมานั่งเฝ้าทรัพย์สมบัติตลอดไป การที่นายพรานซึ่งเป็นมนุษย์สามารถพูดคุยกับเปรตที่เป็นอมมนุษย์ได้ จึงเป็นการใช้ภาพพจน์สมมติภาวะนั้นคือการกล่าวถึงบุคคลในเรื่องที่กล่าวถ้อยคำเจรจาจากสิ่งที่ไม่ใช่มนุษย์

6. อติพจน์หรืออธิพจน์ หมายถึง การกล่าวเกินจริงเป็นภาพพจน์ที่เกิดจากความคิดของกวีที่ต้องการย้ำความรู้สึกที่มีต่อความหมายนั้นให้เห็นเป็นเรื่องสำคัญหรือยิ่งใหญ่ (สมเกียรติ,2551)

ตัวอย่าง

“.....ฉันใดก็ดี เรามีหน้าที่ทำสมาธิ ทำสมาธิลูกเดียว เมื่อทำสมาธิลูกเดียวแล้ว สมาธิก็จะไปขยายให้เป็นฉนวน เป็นญาณบ้าง เป็นพลังจิตบ้าง เรียกว่าอำนาจ จุดพลังอำนาจบ้าง ที่จะให้เกิดขึ้นแก่ตัวของเรานั้น แต่ว่าเราไม่ได้ไปทำอะไรให้มากมาย นอกจากที่เราทำสมาธิลูกเดียว เมื่อเป็นเช่นนั้นพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าจึงประเสริฐ เรียกว่ามีความแสงสว่างเจิดจ้าอยู่ตลอดเวลาที่จะส่องหนทางชีวิตของเราให้ก้าวหน้า

คำสอนข้างต้นได้กล่าวถึงการปฏิบัติสมาธิ เมื่อเราปฏิบัติสมาธิสามารถทำให้เกิดอำนาจหรือพลังจิตนอกจากนี้ยังกล่าวถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าที่มีความประเสริฐ โดยใช้ภาพพจน์อติพจน์หรืออธิพจน์ กล่าวถึงความประเสริฐของคำ

สอนของพระพุทธเจ้าว่าสำคัญและยิ่งใหญ่ สามารถเป็นแสงสว่างที่ส่องทางชีวิตให้มีความสว่างเจิดจ้าตลอดเวลา นั่นคือคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นแนวทางให้เราดำเนินไปในทางที่เจริญก้าวหน้าได้ตลอดชีวิต

7. อวพจน์ เป็นภาพพจน์ที่มีลักษณะตรงกันข้ามกับอดีตพจน์ คือ การกล่าวลดน้ำหนักให้น้อยลงเพื่อลดความหมายลง บางครั้งใช้ในเชิงประชนหรือยั่วล้อเพื่อความขบขัน (สมเกียรติ,2551)

ตัวอย่าง

“.....เมื่อหลับตาพุทโธแล้วก็ถือว่าทำสมาธิ ทำสมาธินี้กพุทโธแล้วอารมณ์เป็นร้อยเป็นพันก็หายหมดเหลืออารมณ์อันเดียว แล้วจิตก็กลายเป็นหนึ่ง.....”

ตัวอย่างคำสอนข้างต้นกล่าวถึงการทำสมาธิ เมื่อหลับตาให้นึกถึงพุทโธ การนึกถึงพุทโธสามารถทำให้อารมณ์ต่าง ๆ เป็นร้อยหายไปหมด เหลือเพียงอารมณ์เดียวนั้นคือจิตที่กลายเป็นหนึ่งเดียว เป็นการใช้ภาพพจน์อวพจน์ คือ กล่าวลดน้ำหนักให้น้อยลง แสดงให้เห็นความสำคัญของสมาธิที่เมื่อเราปฏิบัติสมาธิได้ อารมณ์พันธนาการต่าง ๆ ที่มากมายก็หายไปหมดเหลือไว้เพียงสิ่งเดียวนั้นคือจิตที่สงบนิ่ง

8. อุปนิเซท เป็นภาพพจน์ที่กล่าวลดน้ำหนักความลงในเชิงปฏิเสธ มีลักษณะเดียวกับอวพจน์ แต่แสดงออกเป็นแบบปฏิเสธ (สมเกียรติ,2551)

ตัวอย่าง

“.....ตั้งแต่เราเกิดมาตั้งแต่เด็ก กว่าเราจะเป็นหนุ่มเป็นสาว กว่าจะมาถึงเวลานี้เราก็ได้อืมไม่รู้กี่ครั้งแล้ว กว่ามาเป็นหนุ่มเป็นสาว กว่าจะมาอายุถึงเท่านี้ มันก็ต้องล่วงเลยเวลามานาน ไม่ใช่ในวันสองวัน แล้วก็โตเลยไม่ใช่อย่างนั้น ถ้าหากว่าวันสองวันโตเลยก็คิดเอา นอกจากจะคิดแล้วมันก็ไม่เป็นความจริง มันเป็นความจริงขึ้นมาไม่ได้ ต้นไม้ปลูกวันนี้พุ่มนี้โต มะรินนี้ออกลูก อย่างนี้มันเป็นไปได้ มันไม่ใช่ความจริง.....”

ตัวอย่างคำสอนข้างต้นกล่าวถึง คนเราตั้งแต่เกิดมา ตั้งแต่เด็กจนเติบโตมาจนถึงทุกวันนี้ต้องใช้เวลาในการเจริญเติบโต ไม่มีใครเกิดมาวันสองวันแล้วโตได้เลย เหมือนต้นไม้ปลูกวันนี้ให้โตวันพุ่มนี้ก็เป็นไปได้จากตัวอย่างข้างต้นเป็นการใช้ภาพพจน์แบบ อุปนิเซท คือกล่าวลดน้ำหนักความลงในเชิงปฏิเสธ โดยการใช้คำว่า “ไม่ใช่” “ไม่เป็นความจริง” และ“เป็นไปได้” กล่าวในเชิงปฏิเสธว่า คนเราเกิดมาวันสองวันแล้วโตได้เลย เป็นเรื่องที่เป็นไปไม่ได้ ทุกอย่างจึงต้องใช้เวลา

9. นามนัย หมายถึงการใช้คำ หรือวลีแทนสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่มีลักษณะเด่น หรือ มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับสิ่งนั้น อาจเป็นรูปธรรมหรือนามธรรมก็ได้ เช่น ใช้ “เสียเสวตฉัตร” แทน “เสียแผ่นดิน” เป็นต้น (สมเกียรติ ,2551)

ตัวอย่าง

“.....เหล่าหนึ่งนั้นเรียกว่าปทปรมะ ปทปรมะนั้นใครๆก็สอนไม่ได้ อทสนัง ไม่อยากเห็น พระพุทธเจ้าอสูตัง ไม่อยากฟังคำสั่งสอน เรียกว่าโปรตไม่ได้ นี่มีคนจำพวกหนึ่งเขาเรียกบัวได้น้ำ กลายเป็นภิกษาแห่งปลาและเต่า”

คำสอนข้างต้นกล่าวคนบนโลกนี้ไม่เหมือนกัน เปรียบเหมือนดอกบัวสี่เหล่า เหล่าที่เรียกว่า ปทปรมะ คือ คนประเภทใครสอนไม่ได้ ไม่อยากเห็นพระพุทธเจ้า ไม่อยากฟังธรรมะหรือหลักธรรมคำสอนใด ๆ คนประเภทนี้เป็นดอกบัวได้น้ำ ไม่สามารถผลขึ้นมาพินน้ำได้ รอดแต่เป็นอาหารให้ปลาและเต่าไป

คำว่า “บัวได้น้ำ” เป็นการใช้ภาพพจน์ประเภทนามนัยคือการใช้คำหรือวลีแทนสิ่งหนึ่งสิ่งใดที่มีลักษณะเด่น ในที่นี้เป็นการแสดงให้เห็นลักษณะของดอกบัวประเภทหนึ่งที่ไม่ยอมผลขึ้นมาจากน้ำ ลักษณะดังกล่าวเหมือนกับคนประเภทหนึ่งที่ไม่ยอมรับสิ่งที่ดีงาม ไม่ชอบฟังหลักธรรมคำสอนใด ๆ ใช้ชีวิตไปวัน ๆ รอดแค่วันสูญสลายตายจากจากโลกนี้ได้อย่างไร คุณค่า

10. สัมพนาย หมายถึง การใช้คำหรือวลีแทนสิ่งที่ต้องการกล่าวถึง อาจจะโดยการใช้ส่วนย่อยแทนส่วนใหญ่ ทั้งหมดใช้ส่วนใหญ่ทั้งหมดแทนส่วนย่อย หรือกำหนดให้นามธรรมแสดงกิริยาอย่างรูปธรรม เช่น ใช้ “แม่เนื้อเกลี้ยง” แทน นางที่มีร่างกายงดงาม เป็นต้น (สมเกียรติ,2551)

ตัวอย่าง

“.....พลังจิตนี้จะกลายเป็นตัวที่มีความแข็งแกร่งและก็มีความซาบซึ้งอยู่ในจิตใจ แล้วก็สามารถที่จะรักษา อุณหภูมิคือจิตใจของเราเนี่ย แม้วามันจะร้อน แต่ว่าเมื่อถูกสมาธิ เมื่อถูกพลังจิตอันนี้สร้างขึ้นมาแล้ว ใจความร้อนนั้นมันก็จะ ค่อย ๆ ดับลงทีละน้อยละน้อย”

ตัวอย่างข้างต้นกล่าวถึงพลาสมาของพลังจิตที่สามารถควบคุมความลุ่มร้อนภายในจิตใจให้ดับลงได้ โดยใช้คำ ว่า ใจความร้อน แทนความลุ่มร้อน กิเลส ตัณหาภายในจิตใจ เป็นการกำหนดให้นามธรรมแสดงกิริยาอย่างรูปธรรม

11. อุปมานิทัศน์ หมายถึง การใช้เรื่องราว นิทาน มาประกอบ ขยายหรือแนะนำให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังทราบโดยนัย (สมเกียรติ,2551)

ตัวอย่าง

.....อย่างทีในครั้งพุทธกาลมีคนขี่เรื่อนคนหนึ่งได้สำเร็จเป็นพระโสดาบันมาฟังธรรมพระพุทเจ้าแล้วก็ ปฏิบัติได้สำเร็จ ทั้ง ๆ ทีเขาเป็นขี้ทูต แล้วก็ไปนั่งขทานอยู่ในสถานที่แห่งหนึ่ง พระพุทเจ้าได้ไปโปรดให้เขาได้สำเร็จเป็น พระโสดาบันมีความเมตตาเต็มที และคราวนั้น พระอินทร์ต้องการอยากทดสอบว่าคนที่ได้สำเร็จพระโสดาบัน หรือว่าได้ พลังจิตนี้ จะมีจิตใจห้วนไหวแคไหน พระอินทร์จึงได้แปลงเป็นคนแก่คนหนึ่ง แล้วก็เอาเงินไปเท่าไรก็ไม่รู้ หนักมาก แล้วก็ ไปวางกองไว้ต่อหน้าของนายขี่เรื่อนคนนั้นบอกว่านี้ แกจงบอกว่าฉันเลิกเมตตาแล้ว ฉันเลิกคุณงามความดีแล้ว ฉันเลิกนับ ถือพระพุท พระธรรม พระสงฆ์แล้ว เธอจงพูด เธอพูดเพียงเท่านี้เธอจะได้เงินตั้งโกฏิ หมายความว่าตั้งเป็น 10 โกฏิ 100 โกฏิ เอามากองไว้ นายขี่เรื่อนได้ตอบพระอินทร์ไปว่า ท่านเอามาเท่านั้น ก็น้อยไป เอามากกว่านี้อีกสักสิบเท่า จะให้ฉันพูดอย่างนี้ ฉันพูดไม่ได้ นี่คือนคนที่มีคุณธรรม

ตัวอย่างข้างต้น กล่าวถึงเรื่องราวของนายขี่เรื่อนที่เมื่อได้ฟังคำสอนจากพระพุทเจ้า ก็สามารถบรรลุเป็นพระ โสดาบันที่มีความเมตตา แม้พระอินทร์จะมาทดสอบด้วยการนำเงินจำนวนมากมามอบให้ โดยแลกกับการเลิกเป็นคนดีมี เมตตา แต่คนขี่เรื่อนกลับปฏิเสธเงินเหล่านั้น แสดงให้เห็นว่าคนขี่เรื่อนเป็นคนที่มีคุณธรรม อย่างแท้จริง

ตัวอย่างดังกล่าวใช้อุปมานิทัศน์ คือการใช้เรื่องราวของนายขี่เรื่อนมาประกอบเป็นตัวอย่างให้เห็นว่า คุณค่าของ คนเราไม่ได้ขึ้นอยู่กับเงินทอง ยศถาบรรดาศักดิ์ หรือชาติตระกูล ทุกคนสามารถสร้างคุณค่าให้กับตัวเองได้

12. การอ้างถึง หรือการเท้าความ เป็นการนำเอาบุคคล เหตุการณ์ เรื่องราวในอดีต วาทะสำคัญนิทาน ประวัตสถานที หรือวรรณคดีที่มีมาก่อนมากล่าวอ้างให้เห็นเป็นอุทาหรณ์ (สมเกียรติ,2551)

ตัวอย่าง

“..... พระพุทเจ้านั้นว่าโดยย่อพระองค์เป็นโอรสองค์ใหญ่ของพระมหากษัตริย์ ผู้ที่จะได้รับรัชทายาทแทนพระ ราชบิดา.....ครั้นเมื่อพระองค์ทรงสมบัติขึ้นมาแล้วก็พิจารณาเห็นว่าคนทั้งหลายนี้ต้องมีการเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย ตัวของพระองค์ก็ต้องแก่ต้องตายเหมือนคนอื่นเขาเหมือนกัน.....”

ดังนั้นพระองค์จึงตัดสินใจเสด็จออกบรรพชา การเสด็จออกบรรพชาของพระองค์นั้นก็โดยมุ่งหวังเพื่อโมกษ ธรรม คือธรรมเป็นเครื่องพ้นจากการเกิดแก่เจ็บตายนั่นเอง.....”

ตัวอย่างข้างต้นกล่าวถึงประวัติของพระสัมมาสัมพุทเจ้า ซึ่งเป็นพระโอรสของพระมหากษัตริย์และเป็นรัช ทายาทที่จะครองราชย์แทนพระบิดา แต่พระองค์ได้เห็นสังขธรรมว่า คนเราเมื่อเกิดมาก็ต้อง แก่ เจ็บ และตาย แม้แต่ พระองค์เองก็หนีไม่พ้น พระองค์จึงตัดสินใจบรรพชาเพื่อหาหนทางหลุดพ้นจากการ เกิด แก่ เจ็บ ตายนี้

ตัวอย่างดังกล่าวเป็นการใช้ภาพพจน์ การอ้างถึง หรือการแก้ความ เป็นการนำเอาเรื่องราวของพระพุทธเจ้าสมัยพุทธกาลมากล่าวอ้างให้เห็นเป็นอุทาหรณ์ ว่าพระพุทธเจ้าเป็นถึงกษัตริย์ที่มีทรัพย์สมบัติ ความสุขสบายยังต้องแสวงหาหนทางหลุดพ้น ในการแสวงหาหนทางของพระองค์เต็มไปด้วยความยากลำบากแต่พระองค์ก็มีความอดทนถือเป็นแบบอย่างในการฝึกความอดทนเพราะการปฏิบัติคุณความดีนั้นอาจมีอุปสรรคต่าง ๆ มาทดสอบ แต่หากมีความอดทนก็สามารถเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ ไปได้

13. การแฝงนัย หมายถึง ภาพพจน์ที่เจตนาจะสื่อสารข้อความที่ตรงกันข้ามกับถ้อยคำที่ใช้ในภาพพจน์นั้นหรือการขัดกันระหว่างความเป็นจริงกับที่ปรากฏให้เห็น (สมเกียรติ,2551)

ตัวอย่าง

..... ในขณะที่พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ยกกองทัพมาทหารประมาณพันกว่า เพื่อที่จะจับอังกุลิมาลโจรแต่ก่อนจะไปก็ไปแวะวัดพระเชตะวัน พระพุทธเจ้าตรัสถามว่ามหาพิตรจะเสด็จไปไหน นี่ยกทัพไปไหนพระเจ้าปเสนทิโกศลบอกว่าจะยกทัพขึ้นไปจับอังกุลิมาล มันฆ่าคนมาแล้ว 999 พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่าถ้าอังกุลิมาลบวชแล้วจะทำอย่างไร พระเจ้าปเสนทิโกศลก็บอกว่าถ้าอังกุลิมาลบวช ข้าพเจ้าก็จะถวายจตุปัจจัย 4 พระพุทธเจ้าก็เลยชี้บอกว่านี่ยังอังกุลิมาลเท่านั้นแหละ พระเจ้าปเสนทิโกศลกระโดด จากกุฏิ.....

ตัวอย่างข้างต้นกล่าวถึงอังกุลิมาลที่ฆ่าคนมาแล้วถึง 999 คน แต่อังกุลิมาลเมื่อได้รับการโปรดจากพระพุทธเจ้าก็เกิดดวงตาเห็นธรรมและออกบวชทันที พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ยกทัพมาตามจับอังกุลิมาลและได้แวะมาที่วัดพระเชตะวัน พระพุทธเจ้าได้ตรัสถามพระเจ้าปเสนทิโกศลว่าหากอังกุลิมาลบวชแล้วจะทำอย่างไร พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงกล่าวว่าหากอังกุลิมาลบวชจริงจะถวายจตุปัจจัย 4 แก้อังกุลิมาล เมื่อเห็นอังกุลิมาลบวชจริง พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ไม่พอใจอย่างมากเพราะไม่ยอมเชื่อว่าอังกุลิมาลจะบวชจริงจึงรีบยกทัพกลับทันที

ตัวอย่างดังกล่าวใช้ภาพพจน์การแฝงนัย คือเจตนาจะสื่อสารข้อความที่ตรงกันข้ามกับถ้อยคำที่ใช้ หรือ การขัดกันระหว่างความเป็นจริงกับที่ปรากฏเห็นได้จากเมื่อพระพุทธเจ้าได้ตรัสถามพระเจ้าปเสนทิโกศลว่าหาก อังกุลิมาลบวชแล้วจะทำอย่างไร พระเจ้าปเสนทิโกศลไม่เชื่อว่าคนที่ฆ่าคนถึง 999 คน อย่างอังกุลิมาลจะออกบวชได้ จึงกล่าวว่าถวายจตุปัจจัย 4 แก้อังกุลิมาล เพราะคิดว่าไม่มีทางเป็นไปได้ เมื่ออังกุลิมาลบวชจริง ๆ จึงรีบยกกองทัพกลับเพราะไม่ยอมทำในสิ่งที่ตนกล่าวไว้

14. ปฏิพจน์ หรือวิภาษ หมายถึง การกล่าวถ้อยคำหรือวลีที่มีความหมายไม่สอดคล้อง ขัดแย้งหรือตรงกันข้าม นำมารวมกันหรือเข้าคู่กันเพื่อให้เกิดความหมายใหม่หรือมีผลทางอารมณ์พิเศษ เช่น “ไฟเย็น ความหอมหวานที่เจ็บปวด” เป็นต้น (สมเกียรติ,2551)

ตัวอย่าง

“.....เอ่อ ช่วยบอกพระเจ้าปเสนทิโกศลว่าอย่าทำเลย เปรตสี่ตัวนี้มันก็มากกลางคืนตอนนั้นพระเจ้าปเสนทิโกศลกำลังเอ่อ บรรทมหมายความว่าบรรทม บรรทมหลับตื่นมาตื่นมากกลางดึกอะ คำเรียกฝันตื่น ตื่น ตื่น ฝัน ฝัน ตื่น ตื่น อะไรอย่างเงี้ยมันก็มีสี่ตัวมันมาหลอกตัวหนึ่งบอกว่าทุ ตัวหนึ่งบอกว่าโส เอ่อตัวหนึ่ง อีกตัวหนึ่งบอกว่า สละสุสะ แล้วก็ตัวหนึ่งบอกว่านะ ตัวหนึ่งบอกว่าโส รวมเป็นคาถาสี่ตัวว่า ทุสละนะโส เวลาเปรตมันจะมาหลอกเราเนี่ยถ้าพูดคาถาเนี่ยเปรตมันวิ่งหนีได้ เอ่อแต่ถ้าหากว่าพูดไม่ทันเนี่ย ระวังเป็ดมันจับเอา.....”

ตัวอย่างข้างต้นกล่าวถึงพระเจ้าปเสนทิโกศลที่เกิดกิเลสครอบงำอยากได้ภรรยาของคนอื่นมาเป็นภรรยาของตนเอง จึงมีเปรตสี่ตัวมาหลอกหลอนไม่ให้นอนหลับ โดยเปรตสี่ตัวนี้มีชื่อว่า ทุ สละ นะ โส ซึ่งเป็นเปรตที่มาเตือนว่าพระเจ้าปเสนทิโกศลนี้กำลังทำผิดบาปข้อกาเมสุมิจฉา พระพุทธเจ้าจึงได้แสดงพุทธรูปของเปรตทั้งสี่ตัวนี้ให้พระเจ้าปเสนทิโกศลฟัง

ตัวอย่างดังกล่าวใช้คำว่า “ฝันตื่น” ซึ่งเป็นภาพพจน์ประเภทปฏิพจน์ หรือวิภาษ คือการกล่าวถ้อยคำ หรือวลีที่มี

ความหมายไม่สอดคล้องขัดแย้งหรือตรงกันข้ามนำมารวมกันหรือเข้าคู่กันเพื่อให้เกิดความหมายใหม่ โดยใช้คำว่าฝัน ซึ่งหมายถึงสภาวะการนอนหลับแล้วเห็นภาพเลื่อนราง แต่คำว่าตื่น หมายถึง การฟื้นจากการหลับ ซึ่งของคำนี้เป็นคำที่มีความหมายขัดแย้งกันแต่นำมารวมกันแล้วหมายถึง อาการหลับไม่สนิท หลับ ๆ ตื่น ๆ แล้วเห็นเปรตผีตนซึ่งไม่แน่ใจว่าอยู่ในฝันหรือความจริง

15. ปฏิทรรศน์ หรืออรรถวิภาษ หมายถึง การกล่าวถ้อยคำที่แสดงความหมายคล้ายจะขัดแย้งกันไม่ สอดคล้องกัน ไม่น่าเป็นไปได้ แต่เมื่อได้วิเคราะห์ตีความแล้วก็เป็นไปได้ดังที่กล่าวนั้นเช่น รักดีทามจั่วรัก ชั่วทามเสา รักยาวให้บั้นรักสั้นให้ต่อ เป็นต้น (สมเกียรติ,2551)

ตัวอย่าง

“.....คนในโลกนี้มันไม่ได้มีแต่เฉพาะคนโง่เขลาเท่านั้นยังมีคนฉลาดอยู่คือหมายความว่าเปรียบเหมือนกันกับดอกบัวสี่เหล่า.....”

คำสอนข้างต้นกล่าวถึงมนุษย์บนโลกนี้ไม่ได้มีแต่คนประเภทเดียวกันอยู่ แต่มีทั้งคนโง่และคนฉลาดเหมือนกับดอกบัวที่มีสี่ประเภทสี่เหล่า ซึ่งมีคุณสมบัติแตกต่างกันไป จากตัวอย่าง ใช้คำ “คนโง่เขลา” และ “คนฉลาด” แสดงให้เห็นการใช้ภาพพจน์ประเภทปฏิทรรศน์ หรืออรรถวิภาษ คือ การกล่าวถ้อยคำที่แสดงความหมายขัดแย้งกัน แต่เมื่อนำมาประกอบกันแล้ว เป็นการกล่าวถึงเรื่องราวที่เป็นไปในทางเดียวกัน คือไม่ว่าจะเป็นคนโง่หรือคนฉลาดก็อาศัยปะปนในอยู่ในโลกใบนี้

16. แนวเทียบ หมายถึง การเปรียบเทียบเรื่องราว เหตุการณ์ พฤติกรรม ความคิด หรือสภาพใด ๆ ของสองสิ่งซึ่งมีลักษณะเหมือนหรือต่างกันให้เข้าคู่กันไป เช่น เปรียบเทียบว่าทุกสิ่งในโลกย่อมมีคู่สอง ดวงจันทร์คู่กับดวงอาทิตย์ เป็นต้น (สมเกียรติ,2551)

ตัวอย่าง

“.....พระพุทธเจ้าทรงดำริหาหนทางเป็นเครื่องแก้ ทรงดำริว่ามีมืดก็ยังมีสว่างเป็นเครื่องแก้ มีหนาวก็มีร้อนเป็นเครื่องแก้ ความเกิดแก่เจ็บตายก็ต้องมีสิ่งเป็นเครื่องแก้ได้.....”

ตัวอย่างข้างต้นกล่าวถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าที่ทรงดำริหาหนทางที่จะหลุดพ้นจากการเกิด แก่ เจ็บ และตาย โดยพิจารณาว่าบนโลกนี้มีมืดก็ต้องมีความสว่าง มีหนาวก็มีร้อน ที่แก้กันได้ ดังนั้นเมื่อมีเกิด แก่ เจ็บ และตายก็ต้องมีหนทางหลีกเลี่ยงได้เช่นกัน

การใช้คำว่า “มืด” “สว่าง” และ “หนาว” “ร้อน” เป็นการใชภาพพจน์ประเภท แนวเทียบ คือการเปรียบเทียบสภาพของสองสิ่งซึ่งมีลักษณะต่างกันแต่เป็นสิ่งที่มียู่คู่กัน เช่นมีมืด ก็ต้องมีสว่าง และมีหนาวก็ต้องมีร้อน เป็นต้น

17. สัทพจน์ หมายถึง ภาพพจน์ที่เกิดจากการเลียนเสียงธรรมชาติหรือเสียงต่าง ๆ ให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเกิดมโนภาพที่ชัดเจน เช่น เลียนเสียงนก เสียงกลอง เสียงปี่ เป็นต้น (สมเกียรติ,2551)

ตัวอย่าง

“.....การสร้างพื้นฐานนั้นก็เรียกว่าทำแล้วทำเล่า ทำในที่เดียวกันนั้นแหละ ก็หมายความว่านิกพุโธ ไม่ใช่นิกคำเดียว ต้องนิกหลายคำ เหมือนกับชาติเสาเข็มเนี้ย เขาก็ตีปึก ๆ ไปกั้นบครั้งไม่ถ้วน กว่าแต่ที่เสาเข็มจะเข้าที่อย่างนี้เป็นต้น เพราะฉะนั้นการนิกพุโธ นิกแล้วก็นิกอีก นิกแล้วก็นิกอีก นั้นแหละคือประโยชน์.....”

ตัวอย่างข้างต้นจัดเป็นสมาธิขั้นพื้นฐาน การนั่งสมาธิครั้งแรกอาจจะมีอารมณ์ต่าง ๆ เข้ามารบกวน แต่หากฝึกปรักกรรมพุโธ บ่อย ๆ ก็จะเป็นการสร้างพื้นฐานแห่งจิตให้มีสมาธิที่มั่นคงขึ้น เหมือนกับการสร้างอาคารต่าง ๆ ต้องตอกเสาเข็มให้มั่นคง เสาจะมั่นคงได้ต้องผ่านการตอกลงไปจนนับครั้งไม่ถ้วน

ตัวอย่างดังกล่าวใช้ภาพพจน์ประเภท สัทพจน์ คือ การเลียนเสียงธรรมชาติเห็นได้จากข้อความที่ว่า “เขาก็ตี โป๊ก ๆ ไปก็นับครั้งไม่ถ้วน” “โป๊ก ๆ” เป็นเสียงของการตอกเสาเข็มนั่นเอง

18. ปฏิพจน์ หมายถึง การตั้งคำถามโดยไม่ต้องการคำตอบ เป็นการมุ่งเน้นข้อความที่ต้องการสื่อสารให้ชัดเจนยิ่งขึ้น เพื่อให้ผู้อ่านได้หยุดคิดและตระหนักในสิ่งที่ถาม (สมเกียรติ,2551)

ตัวอย่าง

“.....ถ้าหากว่าเราไม่ทำเมตตาดังนี้ให้เกิดเป็นประจักษ์ขึ้นมาอย่างแท้จริง เหมือนกันกับเรานี้กว่าเราต้องการจะเป็นเศรษฐี นึกได้แต่มันไม่ใช่ นึกนะ มันเดียวเดียว 5 นาที ไม่ถึง 5 อีกนาทีเดียว เราก็นึกเป็นเศรษฐีก็ได้แต่มันไม่เป็น เพราะอะไร เพราะนึกเอา เมตตาก็เช่นเดียวกัน ไม่ใช่เราจะนึกเอาให้มันเป็นเมตตา เพราะฉะนั้น ท่านทั้งหลายจงพากันทำ ความเข้าใจและส่องพากันรู้หนทางว่า เมตตานี้จะเกิดขึ้นมาได้อย่างไร.....”

ตัวอย่างคำสอนข้างต้นกล่าวถึงความเมตตา หากแค่คิดว่าเมตตาและไม่ได้ปฏิบัติหรือแสดงออกถึงการมีความเมตตา เมตตาก็ไม่เกิดขึ้น เช่นเดียวกับการอยากเป็นเศรษฐี ไม่ลงมือสร้างลงมือทำไม่ได้เป็น หากจะแค่คิดเอาก็ทำได้แต่ก็ไม่ได้แค่คิด

ตัวอย่างข้างต้น ใช้ภาพพจน์ประเภท ปฏิพจน์ เพื่อตั้งคำถามโดยไม่ต้องการคำตอบ แต่เพื่อให้ผู้อ่านได้หยุดคิด และตระหนักในสิ่งที่ถาม เช่น ใช้คำถามว่า เพราะอะไร เพื่อให้ลองคิดว่าเพราะอะไรการนึกว่าเป็นเศรษฐี จึงไม่สามารถเป็นเศรษฐีจริง ๆ ได้ และใช้คำว่า เมตตานี้จะเกิดขึ้นมาได้อย่างไร เพื่อให้พิจารณาว่าหากคิดแค่ว่ามีเมตตาแต่ไม่ได้ปฏิบัติ หรือแสดงออกถึงความเมตตา ความเมตตาจะเกิดขึ้นได้อย่างไร

19. อวตพจน์ หมายถึง การใช้คำบอกสัมผัส รูป รส กลิ่น เสียง อย่างใดอย่างหนึ่งกับสถานการณ์ปกติที่ไม่ได้ใช้คำเหล่านั้น เช่น ลายสือขวัญหลังไหลหอม ตมความสะอาดได้ล้าลึก เป็นต้น (สมเกียรติ,2551)

ตัวอย่าง

.....เมื่อเป็นเช่นนั้นเราท่านทั้งหลาย วันคืนล่วงไป ล่วงไปนั้นไม่ใช่ล่วงไปเฉยๆ กลิ่นกินชีวิตของเราล่วงไปทุกวัน ทุกวัน ไม่รู้วันไหนจะเป็นวันจบ เพราะฉะนั้นในเมื่อเวลาที่เรามีชีวิตอยู่นี้เรารับทำ พระพุทธเจ้าตรัสว่าให้รับทำเสีย “อชชวะ กิจจะมาตบั้ง” กิจสิ่งใดที่เป็นบุญกุศลให้รับทำเสียวันนี้ที่เดียวใครเล่าจะรู้จักว่าความตายจะมาถึงเราในวันพรุ่งนี้

ตัวอย่างข้างต้นกล่าวถึงการมีชีวิตบนโลกนี้หากไม่รู้จักทำสิ่งที่มีคุณค่า ปลดปล่อยชีวิตไปวัน ๆ ก็เหมือนคนที่ไร้ค่า เปล่าประโยชน์ พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า อะไรที่เป็นบุญเป็นกุศลให้รับทำเพราะเราไม่รู้จะมีชีวิตอยู่ถึงเมื่อไร ภาพพจน์ที่ปรากฏในตัวอย่างข้างต้นคือ อวตพจน์ โดยใช้ประโยคที่ว่า วันคืนล่วงไป ล่วงไปนั้นไม่ใช่ล่วงไปเฉยๆ กลิ่นกินชีวิตของเรา ล่วงไปทุกวัน ทุกวัน เป็นการใช้ กลิ่นกิน เป็นกิริยาของวันคืน กับสถานการณ์ปกติที่ไม่ได้ใช้คำเหล่านั้น

ผลการศึกษาทววิธการใช้ภาพพจน์เพื่อถ่ายทอดพุทธธรรมคำสอนในหนังสือธรรมะรุ่งอรุณ ของพระพรหมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิรินธโร) พบว่า มีภาพพจน์ทั้งหมด 19 ประเภท ได้แก่ 1. อุปมา 2. อุปลักษณ์ 3. สัญลักษณ์ 4. บุคคลวัต 5. สมมติ 6. อติพจน์หรืออหิพจน์ 7. อวพจน์ 8. อุปนิษเต 9. นามนัย 10. สัมพจนัย 11. อุปมานิทัศน์ 12. การอ้างถึง 13. การแฝงนัย 14. ปฏิพจน์ หรือวิภาษ 15. ปฏิพจน์ หรืออรรถวิภาษ 16. แนวเทียบ 17. สัทพจน์ 18. ปฏิพจน์ และ 19. อวตพจน์ โดยการใช้ภาพพจน์ทั้ง 19 ประเภทนี้ พบว่ามีการใช้อุปมามากที่สุด รองลงมาคือ การอ้างถึงและอุปมานิทัศน์ ส่วนภาพพจน์ที่ปรากฏน้อยที่สุดคือ อุปนิษเตและอวตพจน์

อภิปรายและสรุปผลการวิจัย

การศึกษาเรื่องทววิธการใช้ภาพพจน์เพื่อถ่ายทอดพุทธธรรมคำสอนในหนังสือธรรมะรุ่งอรุณ (พ.ศ.2552 - 2562) ของพระพรหมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิรินธโร) พบว่าภาพพจน์ที่ปรากฏมากที่สุด 3 อันดับ คือ อุปมา การอ้างถึง และอุปมา

นิทัศน์ สำหรับอุปมาเป็นภาพพจน์ที่ปรากฏมากที่สุดเพราะหลักธรรมคำสอนบางอย่างเป็นเรื่องที่ลึกซึ้งละเอียดอ่อนเป็นเรื่องของนามธรรมที่ไม่สามารถจับต้องได้จึงต้องมีการเปรียบเทียบให้เห็นเป็นรูปธรรม และมักเปรียบกับสิ่งที่อยู่รอบ ๆ ตัวเราให้เราเข้าใจได้ง่ายขึ้น เช่นการเปรียบเทียบการแสดงธรรมเทศนาเหมือนกับการส่งผลไม้หรืออาหารให้ผู้ฟัง บางคนให้ก็ไม่เอาไม่ยอมทานอาหาร แต่บางคนก็รับ เอามาทานด้วยความเต็มใจ ดังนั้นคนที่ทานอาหารเท่านั้นจึงจะอิ่ม เช่นเดียวกับการฟังธรรมผู้ที่รับหลักธรรมคำสอนเข้ามาทำความเข้าใจ และประพฤติปฏิบัติตามได้ผู้นั้นถึงจะสำเร็จมรรคผล นอกจากนี้ภาพพจน์ที่ปรากฏมากเป็นอันดับสองคือ การอ้างอิง ซึ่งส่วนใหญ่ จะเป็นการให้ความหรืออ้างอิงเรื่องราวเหตุการณ์ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระสาวก ให้เป็นอุทาหรณ์สอนใจว่าเคยเกิดเหตุการณ์ เรื่องราว ที่เกี่ยวกับคำสอนนั้น ๆ เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาลมาแล้ว และภาพพจน์อันดับที่สามที่ปรากฏคือ อุปมานิทัศน์เป็นการยกตัวอย่างนิทานชาดก หรือนิทานที่ให้คติข้อคิด รวมทั้งเรื่องราวของบุคคล สัตว์ หรือมนุษย์ที่เล่าต่อกันมา หรือเรื่องราวที่เป็นประสบการณ์ตรงของพระพรหมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร) ที่นำมาประกอบในการแสดงธรรม ซึ่งส่วนใหญ่เป็นประสบการณ์ในต่างประเทศที่แสดงธรรมแก่ชาวต่างชาติ มีลักษณะเป็นการใช้คำที่คมคายแยบยลแสดงถึงปัญญาญาณระดับสูงรวมทั้งเหตุการณ์ที่สร้างอารมณ์ขึ้นเพื่อเพิ่มอรรถรสแก่ผู้ฟังหรือผู้อ่านให้เกิดความเพลิดเพลิน และไม่น่าเบื่อในการอ่านหรือฟังธรรมะ ผลการศึกษาประเภทของโวหารภาพพจน์ที่พบในหนังสือธรรมรุ่งอรุณของพระพรหมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร) พบว่าสอดคล้องกับการแบ่งประเภทโวหารภาพพจน์ในหนังสือ ภาษาวรรณศิลป์ของ สมเกียรติ รักษมณี (2551) ที่ได้แบ่งประเภทของโวหารภาพพจน์ออกเป็น 19 ประเภท คือ 1. อุปมา 2. อุปลักษณ์ 3. สัญลักษณ์ 4. บุคคลวัต 5. สมมติ 6. อติพจน์หรืออติพจน์ 7. อวพจน์ 8. อุปนิษเต 9. นามนัย 10. สัมพจน์ 11. อุปมานิทัศน์ 12. การอ้างอิง 13. การแฝงนัย 14. ปฏิพจน์ หรือวิภาษ 15. ปฏิทรรศน์ หรืออรรถวิภาษ 16. แนวเทียบ 17. สัทพจน์ 18. ปฏิปุจฉา และ 19. อาวตพากย์ การใช้โวหารภาพพจน์ทั้งหมด 19 ประเภทในหนังสือธรรมรุ่งอรุณแสดงให้เห็นว่าหนังสือพุทธธรรมคำสอนเล่มนี้มีความโดดเด่นในการใช้โวหารภาพพจน์ที่หลากหลาย และแสดงให้เห็นความสามารถทางภาษาในการใช้ความเปรียบเพื่อสื่อเนื้อหาให้ผู้ฟังเข้าใจอย่างชัดเจน การใช้โวหารภาพพจน์เป็นกลวิธีทางภาษาที่สำคัญที่ใช้ในหนังสือพุทธธรรมคำสอน ดังเช่นการศึกษาของกาญจนา ปราบปัญจะ (2553) เรื่อง สติการใช้ภาษาและกลวิธีการเขียนของ ว.วชิรเมธี จากหนังสือที่จัดพิมพ์รวมเล่มโดยบริษัทอมรินทร์พริ้นท์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด ระหว่างปี พ.ศ. 2547 – 2550 จำนวน 11 เล่ม

ผลการศึกษาพบว่า ผู้เขียนมีการนำเสนอเนื้อหาด้วยกลวิธีทางภาษา 6 ประการคือ การนิยาม การใช้ภาพพจน์ การสาธก การปุจฉา วิสัชนา การยกหลักฐานอ้างอิง การแสดงทรรศนะ นอกจากนี้การศึกษาของ ปวรรัตน์ แดงไฟ (2559) ได้ศึกษาหลักธรรมและกลวิธีการใช้ภาษาในโคลัมน์ “จุดไฟในใจคน” ของหลวงพี่น้ำฝนพบว่ามีการใช้ภาษา ได้แก่ ระดับของภาษา ระดับภาษาทางปาก ระดับภาษาแบบแผน ระดับภาษาทางการ การใช้คำที่มีความหมายโดยตรง คำแสดงอารมณ์ คำอุปมา คำนาม คำภาษาปาก คำที่มีความหมายโดยนัย คำภาษาต่างประเทศ ด้านการใช้สำนวนได้แก่ สำนวนดั้งเดิม หรือการใช้โวหาร บรรยายโวหาร เทศนาโวหาร สาธกโวหาร การใช้โวหารภาพพจน์ ได้แก่ การใช้ภาพพจน์อุปมาและอุปลักษณ์

นอกจากนี้ กาญจนา ตันโพธิ์ (2559) ได้ศึกษาการใช้ภาษาและกลวิธีการประพันธ์ในพระนิพนธ์เรื่อง “ชีวิตนี้น้อยนัก” ของสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก (เจริญ สุวฑฺฒโน) พบว่า พระนิพนธ์เรื่อง “ชีวิตนี้น้อยนัก” เป็นพระนิพนธ์ที่มีการใช้ภาษาและกลวิธีการประพันธ์ที่ประณีตสละสลวย อันสะท้อนถึงพระอัจฉริยภาพในด้านภาษาอย่างยิ่ง ในด้านการใช้ภาษาพบกลวิธีการซ้ำ กลวิธีการซ้อนคำ การใช้คำตรงข้าม การขนานความและการใช้ภาพพจน์รูปแบบอุปมา อุปลักษณ์ บุคลาธิษฐาน ปฏิปุจฉา และการศึกษาของ สรวุฑฒ์ แป้นทองรอง (2546) ได้ศึกษาเรื่อง “พระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี” ผลการศึกษาพบว่า ในพระธรรมเทศนา มีการขยายความเพื่อให้รายละเอียดหลายวิธีคือ การขยายความด้วยการให้คำนิยาม การเปรียบเทียบ การ

ยกตัวอย่าง การชี้ให้เห็นสิ่งที่แตกต่าง การแสดงเหตุผล การอ้างอิง ตัวบุคคล สถานที่ การยกถ้อยคำ สำนวน คำพังเพย มาประกอบการอธิบาย และการเล่าเรื่องจากชาดก การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกลวิธีทางภาษาในหนังสือธรรมะที่กล่าวมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่าการใช้กลวิธีทางภาษาในการสื่อความหมายและนำเสนอคำสอนในหนังสือธรรมะแต่ละเล่มมีความหลากหลายและแตกต่างกัน อันเนื่องจากรูปแบบการใช้ภาษาของผู้ประพันธ์ จุดประสงค์การประพันธ์ และเนื้อหาที่นำเสนอที่แตกต่างกัน อย่างไรก็ตามโวหารภาพพจน์ที่มีกพบในหนังสือธรรมะ คือ อุปมา อุปสัณเฑาะฏ์ อุปมานิทิต์สน์ การอ้างอิง บุคลาธิษฐาน และปฏิพจน์ ซึ่งภาพพจน์ทั้งหลายที่กล่าวมานี้สอดคล้องกับภาพพจน์ที่ปรากฏในหนังสือธรรมะ รุ่งอรุณของพระพรหมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร) เป็นจำนวนมากเช่นเดียวกัน กล่าวได้ว่ากลวิธีทางภาษาโดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ภาพพจน์ในการถ่ายทอดพุทธธรรมคำสอนในหนังสือธรรมะรุ่งอรุณของพระพรหมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร) มีความสำคัญในการแสดงภาพที่ชัดเจน อีกทั้งยังช่วยในการเน้นย้ำความหมายเพื่อสื่อสารไปสู่ผู้อ่าน พระพรหมมงคลญาณจึงใช้โวหารภาพพจน์เพื่อให้ผู้อ่านสามารถวิเคราะห์ตีความได้ง่ายและเห็นเป็นรูปธรรม นำไปสู่การทำความเข้าใจหลักพุทธธรรมที่นำเสนออย่างถูกต้อง อีกทั้งยังสื่อจินตภาพให้เกิดขึ้นแก่ผู้อ่านได้เป็นอย่างดี

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งในการจัดทำวิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น อันสำเร็จด้วยความอนุเคราะห์อย่างยิ่งจากอาจารย์ดร.อุมารินทร์ ตูลารักษ์ อาจารย์ผู้ควบคุมวิทยานิพนธ์และผศ. ดร. มารศรี สอทิพย์ ที่กรุณาให้คำแนะนำปรึกษา ตรวจสอบแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ผู้วิจัยขอขอบคุณไว้เป็นอย่างสูงยิ่ง ณ โอกาสนี้

ขอขอบพระคุณคุณพ่อ คุณแม่ พี่น้องกัลยาณมิตรทุกคนที่ได้มีส่วนร่วมให้การช่วยเหลือสนับสนุนและเป็นกำลังใจ ด้วยดีเสมอมาตลอดจนคณาจารย์สาขาวิชาภาษาไทย มหาวิทยาลัยขอนแก่น และเพื่อนๆ ที่ให้กำลังใจพร้อมทั้งเป็นที่ปรึกษา และช่วยเหลือตลอดมา

คุณค่าและประโยชน์อันพึงมีพึงได้ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยขอน้อมเป็นอาจารย์บูชาแต่พระเดชพระคุณพระพรหมมงคลญาณ พระอาจารย์หลวงพ่อวิริยงค์ สิริธโร และมอบเป็นกตเวทิตาคุณ แต่บิดา มารดา ครูบาอาจารย์ และผู้มีอุปการคุณแก่ผู้วิจัย ตลอดจนอาจารย์ผู้แต่งตำราทางวิชาการที่ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าและอ้างอิงทุกท่าน

เอกสารอ้างอิง

กาญจนา ตันโพธิ์. การใช้ภาษาและกลวิธีการประพันธ์ในพระนิพนธ์เรื่อง“ชีวิตนี้น้อยนัก”ของสมเด็จพระญาณสังวร

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก. วารสารมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม 2559; 35(2): 11-23.

กาญจนา ปราบปัญจะ. การศึกษาลีลาการใช้ภาษาและกลวิธีการเขียนของ ว.วชิรเมธี.ปริชญานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ; 2553.

พระพรหมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร). ธรรมะรุ่งอรุณ 1. (ม.ป.ท: ม.ป.พ.);2552.

พระพรหมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร). ธรรมะรุ่งอรุณ 2. (ม.ป.ท: ม.ป.พ.); 2553.

พระพรหมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร). ธรรมะรุ่งอรุณ 3. (ม.ป.ท: ม.ป.พ.); 2554.

พระพรหมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร). ธรรมะรุ่งอรุณ 4. (ม.ป.ท: ม.ป.พ.); 2555.

พระพรหมมงคลญาณ (วิริยงค์ สิริธโร).ธรรมะรุ่งอรุณ 5. (ม.ป.ท: ม.ป.พ.); 2556.

ปวรรัตน์ แดงไฟ. หลักธรรมและกลวิธีการใช้ภาษาในคอลัมน์“จุดไฟในใจคน”ของหลวงพ่่านาฬน. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ; 2559.



สมเกียรติ รัชชัณณิ. ภาษาวรรณศิลป์. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สายน้ำใจ ; 2551.

สรารุช แป้นทองรอง. การศึกษาเชิงวิเคราะห์พระธรรมเทศนาที่แสดงในงานพระบรมศพสมเด็จพระศรีนครินทราบรม

ราชชนนี. สารนิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ;2546.